

Hvor langt strekker familiens ansvar seg?

Hvem skal ha hovedansvaret for å dekke sosiale behov som omsorg og økonomisk trygghet – familien eller velferdsstaten? Folkemeningen om denne ansvarsdelingen varierer mellom land og ser ut til å gå langs geografiske akser i Europa. Nordmenn skiller seg ut – vi legger mye større ansvar på samfunnet enn franskmenn og bulgarere. Georgiere legger det meste av ansvaret på familien.

Folkemeningen om familiens og velferdsstatens ansvar varierer i Europa. På bakgrunn av spørreundersøkelser i et utvalg av land som ligger langs en nord-sør og vest-øst akse i Europa, ser vi i denne artikkelen på forskjellene i holdningene. Utvalget av land er noe uvanlig; det hører ikke til «daglig kost» å sammenlikne Norge med Bulgaria, Russland og Georgia, noe vanligere er det å sammenlikne oss med Tyskland og Frankrike, som også inngår. Utvalget har sammenheng med at disse landene deltar i Generations and Gender Survey (GGS), der dataene hentes fra (United Nations 2005).

Kultur eller struktur?

Den geografiske lokaliseringen fanger vesentlige forskjeller mellom land både i velferdspolitik og familiekultur. Vestlige land kan naturligvis tilby velferdsordninger som man i det østlige Europa bare kan drømme om. Derfor er det rimelig å forvente at man i øst vil legge hovedansvaret på familien, simpelthen fordi det er lite å hente hos (velferds)staten.

Men velferdsstater varierer også i *hvordan* de fordeler sine små eller store ressurser. Noen land prioriterer eldre, andre prioriterer barn. Noen prioriterer tjenester, andre prioriterer kontantoverføringer (Esping Andersen 1997, Lynch 2006). Også dette kan påvirke folkemeningen, eller er det omvendt, at politikken tar form etter folkemeningen?

Forklaringene på at velferdsstater er tilbøyelige til å prioritere forskjellig, er mange og til dels motstridende. Én av dem er knyttet til påvirkninger fra familiekulturen. Det nordvestlige hjørnet av Europa har i følge Reher (1998) en lang tradisjon for et ideal om uavhengighet mellom generasjonene. Sør og øst har sterkere familienormer som inkluderer den utvidede familien, også den eldre generasjonen. Dette har satt sitt preg på velferdspolitikken, som er sentrert omkring familiens plikter og rettigheter i sør og øst og omkring individets plikter og rettigheter i nord og vest.

Dette peker i retning av å legge mer ansvar på familien desto lenger sør og øst i Europa man kommer, og om resultatene viser seg å gå i den retningen, er det følgelig vanskelig å vite om forklaringen ligger i strukturen (mulighetene) eller i kulturen (idealene). Det kan naturligvis også være litt av begge deler.

Den første runden av GGS som disse dataene er hentet fra, gjør det foreløpig ikke mulig å veie betydningen av kultur og struktur for denne typen oppfatninger, men en viss indikasjon på om kulturelle

Svein Olav Daatland,
Britt Slagsvold og
Ivar A. Åsland Lima

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). Så langt foreligger data fra seks land i tillegg til Norge: Tyskland, Frankrike, Ungarn, Bulgaria, Russland og Georgia. For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Svein Olav Daatland (til venstre) er forsker ved NOVA. (sod@nova.no)

Britt Slagsvold er forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Ivar A. Åsland Lima er sosiolog og forskningsassistent ved NOVA. (ial@nova.no)

særtrekk slår ut, kan vi få ved å studere oppfatningene om hvordan man bør prioritere *innenfor* velferdsstaten og familien. Det mer familieorienterte sør og øst burde i så fall i større grad inkludere – og prioritere – den eldre generasjonens behov sammenliknet med det mer individualistiske nord og vest. Er det slik?

Vi skal belyse denne problematikken ved å sammenlikne holdningene til familiens og samfunnets ansvar for barns og eldres sosiale behov i de utvalgte landene. Dataene som presenteres, refererer dermed til idealer mer enn til atferd og illustrerer hva folk synes er det rette å gjøre, ikke om de faktisk gjør det eller ei.

Metoder og mål er beskrevet nærmere i tekstboksene:

Prioriteringer mellom familie og samfunn

Respondentene ble stilt følgende **spørsmål**:

Der er mange ulike syn på hvordan vi bør ta vare på menneskene i samfunnet. For hver av oppgavene nedenfor ber vi deg oppgi om du synes oppgaven bør utføres av samfunnet, familien eller begge?

- omsorg for pleietrengende eldre som bor i hjemmet
- pass av barn under skolealder
- økonomisk støtte til fattige eldre
- økonomisk støtte til fattige unge foreldre

Fem svarkategorier var mulige: fra (1) «hovedsakelig samfunnet» til (5) «hovedsakelig familien», der (3) la like stort ansvar på begge parter.

To av spørsmålene gjelder **omsorg**, to gjelder **kontantoverføringer**, og hver av de to er rettet henholdsvis mot **eldre** og mot **små barn** (eller deres foreldre).

Dette gir oss muligheter for å vurdere prioriteringer mellom familien og samfunnet, mellom tjenester og kontantytelser og mellom barn og eldre.

Prioriteringer innad i familien

Oppfatninger av hvordan man bør prioritere oppover og nedover i generasjonslinja *innad* i familien, er målt ved to parallelle spørsmål som er indikatorer for henholdsvis barnas og foreldrenes ansvar. **Foreldreansvaret** (*parental obligations*) er målt ved grad av enighet på en fempunkts skala om følgende utsagn:

- Foreldre bør gi økonomisk hjelp til voksne barn som har økonomiske problemer.
- Hvis voksne barn trenger hjelp, bør foreldre tilpasse sitt liv for å hjelpe dem.

Barns ansvar (*filial obligations*) er målt ved tilsvarende utsagn som går i motsatt retning:

- Barn bør gi økonomisk hjelp til foreldre med økonomiske vansker.
- Barn bør tilpasse jobb etter foreldres behov.

Hvem har ansvar for hva?

Figur 1 gir et samlet uttrykk for holdningen til familiens og velferdsstatens ansvar. Den viser en skår som varierer mellom 0 og 4, der 0 betyr at familien blir ansett å ha hovedansvaret på alle fire oppgavene (se tekstboks), og 4 betyr at samfunnet bør ha dette ansvaret.

Som ventet skiller nordmenn seg ut ved å legge større ansvar på samfunnet enn franskmenn og bulgarere. Georgiere skiller seg ut i motsatt retning; de legger mest ansvar på familien (se figur 1).

Går vi inn i detaljene, ser vi at Norge skiller seg klart fra de øvrige landene på alle oppgaver unntatt hvem som har ansvaret for barnepass, som i alle landene blir tillagt familien (tabell 1). Vi ser ellers at samfunnets ansvar jevnt over blir sett som større for økonomisk hjelp (under fattigdom) enn for omsorg. Økonomisk hjelp til «fattige» eldre og unge – en formulering som altså refererer til en situasjon med betydelige behov – er i hovedsak sett som et samfunnsansvar i alle fire landene; nær fullt og helt et samfunnsansvar i Norge, og som et samfunnsansvar i kombinasjon med et familieansvar i de tre andre landene.

Tabell 1. **Legger større ansvar på samfunnet enn på familien, etter land og type oppgave.¹ Prosent**

	Norge	Frankrike	Bulgaria	Georgia
Omsorg for pleietrengende eldre i hjemmet	71	13	17	5
Pass av barn under skolealder	27	11	6	1
Økonomisk støtte til fattige eldre	90	51	59	46
Økonomisk støtte til fattige unge foreldre	82	47	65	50

¹ Spørsmålene var bare stilt i fire av landene.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

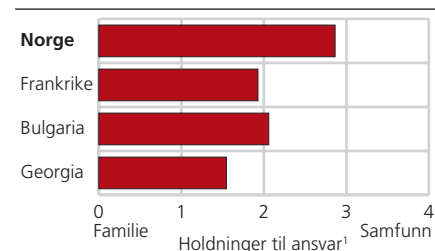
Hva omsorgen angår, oppfattes i alle landene samfunnsansvaret som større for eldre enn for barn (tabell 1). Omsorgen for små barn ses som nevnt som et primæransvar for familien i alle fire landene, mens omsorgen for eldre ses som et samfunnsansvar i Norge, med familien i en supplerende rolle. I Frankrike og Bulgaria mener de spurte at eldreomsorgen primært er et familieansvar, med et supplement fra samfunnet. Georgia skiller seg ut ved at omsorgen for både barn og eldre nær fullt og helt ses som et familieansvar.

Hvorvidt fordelingen ganske enkelt speiler virkeligheten, for eksempel at det er rikelig med offentlige omsorgstjenester i Norge og praktisk talt ingen slike tjenester i Georgia, vil vi etter hvert kunne vurdere når opplysninger om landene legges til rette i en egen såkalt kontekstuell database. At det også kan ligge kulturelle idealer til grunn for holdningsforskjellene, med historiske linjer til tida før velferdsstaten, er også mulig. Et visst inntrykk av familiekulturens betydning kan vi få ved å se nærmere på prioriteringene *innad* i familien.

Til fordel for barn eller foreldre?

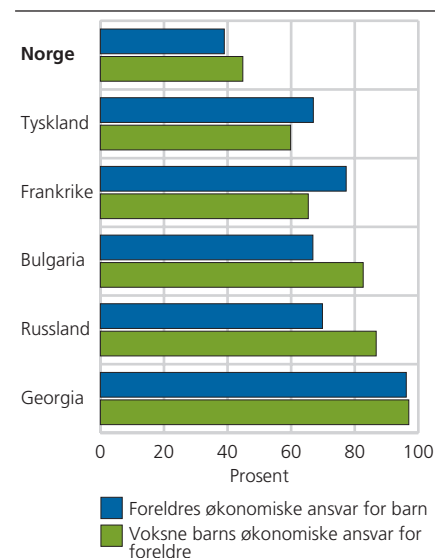
Forskjeller i prioriteringer oppover og nedover i generasjonslinja innad i familien (se tekstboks) er illustrert i figurene 2 og 3, og viser at både barnas og foreldrenes ansvar blir ansett som minst i Norge og størst i Georgia. Det er en tendens til at foreldrenes forpliktelser blir sett som sterkere enn voksne barns forpliktelser i alle landene med unntak av Russland.

Figur 1. **Oppfatninger om familie-samfunnsansvar, etter land. Skala fra 0 (familie) til 4 (samfunn)**

¹ På alle fire omsorgsoppgaver (se tekstboks). Spørsmålene bare stilt i fire land. Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

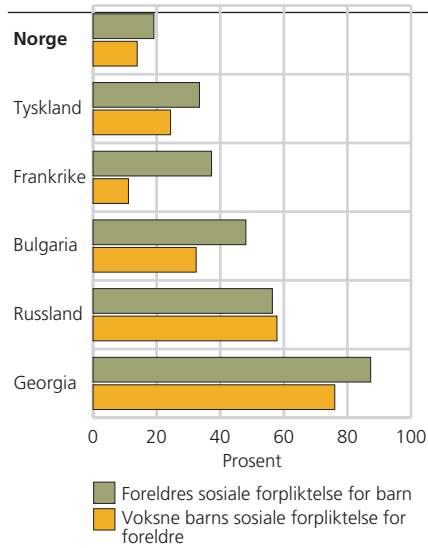
Figur 2. **Enig i voksne barns økonomiske ansvar for foreldre og foreldres økonomiske ansvar for voksne barn. Prosent**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Enig i voksne barns sosiale forpliktelser overfor foreldre og foreldres sosiale forpliktelser overfor voksne barn. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Av spesiell interesse er prioriteringene oppover og nedover generasjonslinja blant eldre mennesker over 67 år, som er nærmest en situasjon der de selv kan få behov for hjelp og måtte velge mellom hensynet til seg selv og barna. Prioriteringene er illustrert i figur 4 ved skårer på en indeks for foreldres og barns ansvar for den andres økonomiske eller sosiale behov.

Resultatene viser igjen at både barnas og foreldrenes ansvar er lavest i Norge og høyest i Georgia. Vi merker oss ellers at eldre foreldres forpliktelser synes å være sterkere enn de voksne barnas forpliktelser i de tre vestlige landene:

Norge, Tyskland og Frankrike. Her er det med andre ord en prioritering *nedover* generasjonslinja, i tråd med Rehers teori om europeiske familiekulturer. Denne profilen er særlig sterk for Norges del.

Ansvarer oppover og nedover generasjonslinja er temmelig likt i de tre østlige landene, kanskje først og fremst fordi det er stor enighet om at ansvaret ligger i familien; det er ingen andre å dele det med (figur 4).

Foreldre står sterkere i sør og øst, barn i nord og vest

Omsorgen for små barn blir sett som et primæransvar for familien i alle fire landene, som for øvrig skiller seg betydelig fra hverandre i syn på familiens og samfunnets ansvar. Eldreomsorgen, og det å sikre en økonomisk trygghet for både eldre og barn, blir i hovedsak sett som et samfunnsansvar i Norge, med familien i en supplerende rolle. Ansvaret er på disse områdene nokså likt fordelt mellom familien og samfunnet i Frankrike og Bulgaria, mens det i all hovedsak ses som et familieansvar i Georgia. De observerte forskjellene er betydelige og mer eller mindre som ventet, de ulike land og velferdsregimer tatt i betraktning.

Angående prioriteringer innad i velferdsstaten oppfattes økonomisk trygghet mer som et samfunnsansvar enn omsorg i alle fire landene, kanskje delvis fordi kriteriet (i spørreundersøkelsen) for å trenge økonomisk hjelp var såpass strengt og viste til et behov for å lindre fattigdom. Innenfor omsorg er samfunnsansvaret større for eldre enn for barn. Barna er primært et familieansvar i alle landene, i Norge med et visst samfunnsansvar som et supplement.

Familieforpliktelsene – både de som går oppover i generasjonslinja (barns ansvar), og de som går nedover (foreldres ansvar) – er lavest i Norge og høyest i Georgia. Dette peker i retning av en norm om *uavhengighet* mellom voksne generasjoner i Norge og en norm om *gjensidig avhengighet* i Georgia. Også i Tyskland og Frankrike står prioriteringen *nedover* generasjonslinja sterkt, om enn ikke så sterkt som i Norge, mens Bulgaria og Russland danner – sammen med Georgia – et østlig mønster som peker *oppover* generasjonslinja.

Resultatene gir en viss støtte til Rehers (1998) hypotese om at europeiske familiekulturer skiller seg langs geografiske akser, der individualismen står sterkere i nord og vest, mens kollektivismen står sterkere i sør og øst. Hypotesen bør etterprøves nærmere i et bredere utvalg av land og for flere typer av behov.

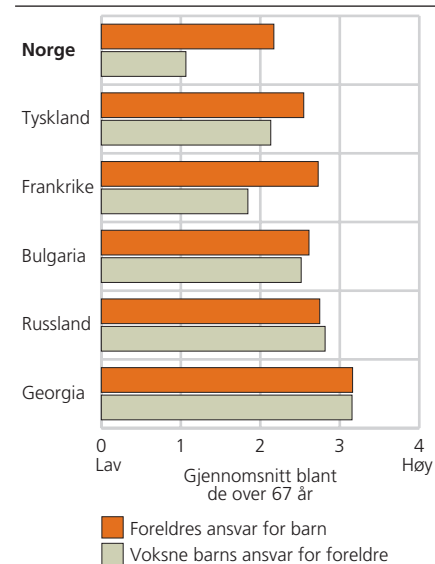
Referanser

- Esping-Andersen, G. (1999): *Social foundations of postindustrial economies*, Oxford: Oxford University Press.
- Lynch, J. (2006): *Age in the welfare state. The origins of social spending on pensioners, workers, and children*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Reher, D.S. (1998): *Family ties in western Europe: Persistent contrasts*. *Population and Development Review*, 24, 2, 203–234.
- United Nations (2005): *Generations and Gender Programme: Survey Instruments*, New York and Geneva: United Nations.

Litteratur

- Anttonen, A. & Sipilä, J. (1996): European social care services: Is it possible to identify models? *Journal of European Social Policy*, 6, 2, 87-100.
- Daatland, S.O. & Herlofson, K. (2004): *Familie, velferdsstat og aldring. Familiesolidaritet i et europeisk perspektiv*, Oslo: NOVA, rapport 7-2004.

Figur 4. Foreldres og voksne barns ansvar for hverandre. Holdninger blant eldre respondenter (67 år+). Skårer på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest)

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.